

Тасмасис О. О.,

аспірантка кафедри світової літератури факультету іноземних мов
Львівського національного університету імені Івана Франка
<https://orcid.org/0009-0007-5842-3902>

ВПЛИВ КУЛЬТУРНИХ, ІСТОРИЧНИХ ТА СОЦІАЛЬНИХ ФАКТОРІВ НА ТРАНСФОРМАЦІЮ КОНЦЕПТУ ЗЛОЧИН У ХУДОЖНЬОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ НАРАТИВІ

Анотація. Наукову розвідку присвячено впливу культурних, історичних та соціальних факторів на трансформацію концепту ЗЛОЧИН в англomовному художньому кримінальному наративі, зокрема виявленню специфіки його репрезентації у різні літературні періоди – від класичного детективу XIX–XX століття до сучасних постмодерністських трилерів. У статті проаналізовано, як зміна культурних парадигм, соціальних практик і моральних орієнтирів позначається на художньому осмисленні злочину, його мотивів, наслідків та образної візуалізації. Розкрито динаміку семантичного наповнення концепту ЗЛОЧИН, що відображає еволюцію суспільної свідомості та ціннісних уявлень про добро і зло. Особливу увагу приділено еволюції соціокультурного контексту, який визначає сприйняття злочину в різні історичні періоди: від вікторіанського уявлення про злочин як моральне відхилення, що підлягає покаранню, до сучасного розуміння його як складного морально-філософського феномену, що ставить під сумнів межі між провинною і відповідальністю. На матеріалі творів Агати Крісті, Реймонда Чандлера, Дешела Геммета, Гілліан Флінн, Стюарта Макбрайда, Софі Ханни та інших авторів проаналізовано, як англomовний кримінальний наратив відображає етичні коливання суспільства, розвиток інституцій правосуддя та зміну уявлень про природу зла. Наголос у дослідженні зроблено на аналізі еволюції семантичного змісту концепту ЗЛОЧИН, що простежується у зміні його провідних конотацій – від конкретного акту порушення закону до метафоричного символу спротиву або прояву внутрішнього морального протиріччя. Зазначено, що художнє осмислення злочину в англomовному кримінальному наративі відбиває не лише поступову трансформацію самого жанру, а й глибинні культурно-світоглядні зміни, зумовлені переоцінкою уявлень про добро і зло, норму й девіацію, моральний вибір та особисту відповідальність. Результати дослідження сприяють глибшому розумінню еволюції кримінального наративу як динамічної системи, де художній образ злочину стає індикатором стану суспільної свідомості, моральних дилем і ціннісних пріоритетів певної епохи.

Ключові слова: концепт злочин, кримінальний наратив, постмодерністський трилер, трансформація злочину, історичні фактори.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Упродовж останніх п'яти років дослідницька увага в галузі художнього кримінального наративу помітно розширилася: класичні формалізовані підходи поступаються місцем міждисциплінарним дослідженням, які поєднують літературознавчий, кримінологічний та правничий дискурси.

Екологічний вимір злочину – це не лише «мода» літературознавчих студій, а відображення культурно-історичних і соціальних факторів, які впливають на трансформацію концепту ЗЛОЧИН.

Один із напрямків пов'язаний із розширенням екологічного виміру теми злочину: дослідники показують, як сучасні постмодерністські трилери вводять екологічні шкали та поняття (екозлочин, ресурсні конфлікти, антропоген), переформулюючи семантику ЗЛОЧИНУ – від індивідуальної провини до структурних наслідків глобальних криз [1]. Паралельно розвиваються дослідження, які аналізують вплив цифрових технологій і постгуманістичних уявлень на мотиви й способи злочинності, змушуючи переглядати традиційні моральні й юридичні межі [2]. Транснаціональні студії та дослідження перекладу демонструють, що англomовний художній кримінальний наратив дедалі більше стає платформою для циркуляції локальних уявлень про злочин і покарання: у центрі уваги – питання діаспори, постколоніальності та культурної адаптації жанрових моделей [3].

Нарешті, значна група сучасних праць фокусується на соціально-політичних аспектах: репрезентації раси, гендеру, ролі поліції, а також на тому, як популярні форми (наприклад, *true crime*) впливають на суспільні уявлення про злочин [4]. Усі ці тенденції демонструють, що у сучасному англomовному кримінальному наративі концепт ЗЛОЧИН трансформується у багатовимірне поняття, яке інтегрує культурні, історичні й соціальні детермінанти.

Об'єктом цієї наукової розвідки слугує концепт ЗЛОЧИН в англomовному художньому кримінальному наративі.

Предметом дослідження вважаємо особливості трансформації концепту ЗЛОЧИН в англomовному кримінальному наративі під впливом культурних, історичних та соціальних факторів, а також способи його літературної репрезентації у різні періоди розвитку жанру.

Мета. Виявити та проаналізувати, як культурні, історичні та соціальні чинники впливають на еволюцію та трансформацію концепту ЗЛОЧИН у англomовному художньому кримінальному наративі, простежити зміни у його семантичному, образному та ціннісному наповненні від класичного детективу до сучасних постмодерністських трилерів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кримінальна література – один із найпопулярніших жанрів сучасної художньої прози, що віддзеркалює соціальні, культурні та історичні трансформації суспільства. Концепт ЗЛОЧИН, який є ключовим елементом кримінального наративу, постійно еволюціонує,

відображаючи зміну світоглядів, моральних норм і соціальних умов. Його інтерпретація залежить від культурного контексту, домінуючих ідеологій та ціннісних орієнтирів певної епохи. Якщо у класичному детективі злочин здебільшого постає як раціонально розв'язувана загадка, то у творах ХХ–ХХІ століття він набуває багатозначної природи: від метафори соціальної несправедливості до символу психологічних травм чи глобальних криз. Аналіз трансформації концепту ЗЛОЧИН дозволяє простежити не лише літературні новації, а й зміни у суспільній свідомості, що формують нові підходи до осмислення проблеми злочину та покарання [5].

У різних культурах ЗЛОЧИН сприймається та інтерпретується по-різному, що безпосередньо впливає на його художнє відтворення. Традиційно у класичних детективних романах ХХ століття образ злочинця був чітко негативним, а світ розподілявся на «добро» і «зло» [6]. Однак сучасна англійська кримінальна література демонструє глибокий психологізм та моральну неоднозначність персонажів, що свідчить про поступовий зсув у культурних уявленнях [7]. Українські дослідники відзначають, що це відповідає глобальним тенденціям постмодернізму, який руйнує традиційні бінарні опозиції і прагне дослідити складність людської природи.

У класичних детективних романах ХІХ–ХХ ст. ЗЛОЧИН сприймався як порушення морального й соціального порядку, який потрібно відновити. Вбивство чи крадіжка були виключенням із норми, а завдання детектива – повернути спільноту до гармонії. До прикладу, детективний роман «Вбивство Роджера Екрюйда» (1926) Агати Крісті, у цьому романі ЗЛОЧИН – вбивство Роджера Екрюйда ставить під загрозу соціальну гармонію невеликої британської громади. Агата Крісті майстерно демонструє, що ЗЛОЧИН не просто порушує закон, а руйнує довіру між людьми. Детектив Пуаро розкриває ЗЛОЧИН, відновлює справедливість і суспільний порядок, підкреслює важливість моральних цінностей.

У США 1930–50-х років на фоні Великої депресії, зростання організованої злочинності та корупції формується нуарна традиція, представниками якої стають Реймонд Чандлер (1888–1959) та Дешил Геммет (1894–1951). Тут ЗЛОЧИН стає частиною буденності, відображенням системної несправедливості та відсутності суспільства. У детективному романі «Глибокий сон» (1939) Реймонда Чандлера приватний детектив Філіп Марлоу розслідує заплутану справу з численними злочинами – від шантажу до вбивств – у Лос-Анджелесі 1930-х років. Автор показує ЗЛОЧИН не як поодинокий випадок порушення закону, а як частину картини корупції, моральної розгубленості та соціальної деградації. У цьому світі межі між правдою і брехнею, добром і злом часто розмиті. Детективний роман зображує, як у американському нуарі ЗЛОЧИН перетворюється на символ системної несправедливості, а детектив виступає не просто борцем із злочинністю, а спостерігачем і учасником моральної амбівалентності світу [8].

У детективному романі «Мальтійський сокіл» (1930) Дешела Геммета приватний детектив Сем Спейд потрапляє в заплутану гру інтриг, зрад і вбивств, пов'язаних із пошуком дорогоцінної статуетки. Автор зображує ЗЛОЧИН не як окремих випадок, а як частину глибоко корумпованого, жорстокого світу, де кожен діє з власної вигоди і амбіцій. Персонажі – не чисті герої чи монстри, а складні люди з подвійною мораллю [7].

Злочин у детективному романі – це прояв боротьби за владу, гроші і контроль, де межі між добром і злом розмиті. Детектив Спейд – цинічний, хитрий, іноді навіть аморальний, але саме він залишається тим, хто підтримує хоч якусь подобу порядку.

У детективних романах Реймонда Чандлера та Дешела Геммета немає чіткої межі між «героєм» і «злочинцем», моральність персонажів часто амбівалентна. Злочинець часто змальовується як «інший» – людина з таємницею, слабкостями або девіантною поведінкою, що підриває сталість суспільства [7].

Наприклад, у постмодерністському трилері Гілліан Флінн «Gone Girl» (2012) злочин не просто акт насильства, а симптом складних міжособистісних і соціальних проблем, що робить образ злочинця багатовимірним і водночас загадковим [9].

Історичні події, такі як війни, економічні кризи та соціальні потрясіння, значно впливали на зміну концепту ЗЛОЧИН в художній літературі. Після Другої світової війни увага авторів кримінальної літератури зосередилася на психологічних аспектах злочинів, намагаючись розкрити мотивації й внутрішні конфлікти злочинців [10; 11]. Цей період характеризується появою так званих «психологічних детективів», де деталі злочину розглядаються не тільки з огляду на логіку, а й через призму внутрішніх переживань персонажів.

Крім того, зміни в системі правосуддя і суспільній свідомості привели до того, що в літературі концепт ЗЛОЧИН почав розглядатися як наслідок суспільних проблем – від соціальної нерівності до дискримінації, що відобразилося і в художніх творах.

Соціальні умови, такі як урбанізація, зростання міського населення, корупція та нерівність, значно вплинули на тематичний зміст кримінальної літератури. Сучасні автори дедалі частіше подають злочин як продукт складної соціальної динаміки, що включає економічні, політичні й культурні чинники [12; 11].

Стюарт Макбрайд – у своїй серії детективних романів про Логана Макрея (2005–2019) акцентує увагу на соціальних проблемах Шотландії, включаючи економічні труднощі, корупцію й міграцію. Його детективні романи вирізняються реалістичним зображенням побуту Абердіна, що часто постає як «гранітне місто» з високим рівнем злочинності, алкоголізму та наркозалежності. У творах письменника простежується критика поліцейської бюрократії та політичних структур, які нерідко ускладнюють боротьбу зі злочинністю. Важливою темою є й дегуманізація суспільства під впливом соціальної ізоляції та маргіналізації окремих груп населення, що безпосередньо формують злочин: він постає не лише як індивідуальний акт, а як продукт ширших соціально-історичних обставин. Саме тому концепт ЗЛОЧИН у серії детективних романів Макбрайда набуває соціально-критичного забарвлення, відображаючи кризові процеси сучасної Шотландії [13].

Софі Ханна, у своїй серії психологічних детективів «Culver Valley Crime Series» (2006–2013), часто висвітлює психологічні й соціальні аспекти злочинності, пов'язані з класовою нерівністю та особистими трагедіями. У її детективних романах злочин постає не стільки як прояв раціонально спланованої діяльності, скільки як наслідок психологічних травм, родинних конфліктів та прихованих суспільних напружень. Особлива увага приділяється темам недовіри, викривленого сприйняття дійсності, травматичного досвіду та їхньому впливові на поведінку злочинців і жертв. Класові та гендерні аспекти у творах

С. Ханни поглиблюють соціальний контекст, адже злочинність розглядається як продукт не лише індивідуальних патологій, а й структурних суспільних проблем. Таким чином, у її кримінальному наративі концепт ЗЛОЧИН набуває психологічно-соціальної природи, що відображає складні взаємозв'язки між особистим і суспільним [14].

Одним із показових творів Вал Макдерміда є детективний роман «A Place of Execution» (1999). У детективному романі письменника не лише розкриває таємницю зникнення дівчинки в невеликому селі, але й досліджує соціальний тиск у закритих спільнотах, колективну відповідальність і механізми приховування правди. Злочин у детективному романі показаний як наслідок складної взаємодії особистих трагедій і соціальних структур, а сама історія набуває виразного соціально-критичного звучання [13].

Гарний приклад із творчості Тани Френч – постмодерністський трилер «In the Woods» (2007), перший у серії *Dublin Murder Squad*. У ньому розслідування вбивства дівчинки в сучасному ірландському передмісті поєднується з травматичним дитячим досвідом детектива Роба Райана. Авторка показує, як минуле та соціальне середовище формують як особистість слідчого, так і мотиви злочину. Тут злочин постає не лише як кримінальний акт, а як віддзеркалення психологічних і соціальних травм спільноти [15].

Ще один приклад постмодерністського трилеру Тани Френч «Broken Harbour» (2012), де події пов'язані з економічною кризою в Ірландії: фінансові труднощі й занепад цілих мікрорайонів стають фоном для трагедії, підкреслюючи роль соціально-економічних факторів у виникненні злочину [15].

Відтак виникають нові піджанри, як-от соціальний детектив, де сюжет розгортається навколо системних проблем суспільства.

Ці автори (Тана Френч, Софі Ханна, Стюарт Макбрайд) є яскравими представниками тенденції, описаної в працях Gelder (2004) та Wisker (2005), де кримінальні сюжети виводяться за межі простої детективної інтриги, ставлячи у центр уваги соціальні контексти і проблематику.

Українські дослідники відзначають, що це сприяє розширенню жанрової палітри і більш глибокому аналізу причин злочинності, що відповідає сучасним тенденціям інтердисциплінарності в гуманітарних науках.

Оксана Бараннік – у своїй праці «Стилістика та поетика детективного тексту» підкреслює, що сучасні підходи до вивчення кримінальної літератури виходять за межі чисто літературознавчого аналізу і включають соціологічні, психологічні та культурологічні методи [9].

Віктор Моренець – у роботі «Поетика жанру детективу в контексті масової літератури» аналізує кримінальний наратив з урахуванням соціокультурних трансформацій та підкреслює інтердисциплінарний характер досліджень [5].

Наталія Ковальчук – у дослідженні «Художні особливості англійської кримінальної літератури: стиль і композиція» наголошує на важливості комплексного підходу до аналізу текстів, що враховує як літературні, так і соціально-історичні контексти [16].

Ці дослідники використовують міждисциплінарні методи, поєднуючи літературознавство, соціологію, психологію та культурологію для глибокого розуміння явищ злочинності у художніх текстах.

Масова культура і медіа мають значний вплив на формування уявлень про злочин. Популярні телесеріали, кримінальні шоу та цифрові платформи не тільки відображають суспільні реалії, а й моделюють нові формати оповіді, жанрові гібриди та прийоми [17; 7]. Це сприяє появі більш складних, багатограних сюжетів і персонажів, а також поглибленому дослідженню теми злочину з різних кутів зору.

Крім того, медіа створюють нові канали взаємодії між автором і читачем, включаючи інтерактивність і метанаративні елементи, що розширюють традиційні межі жанру [18].

Висновки. У результаті проведеного дослідження можна вважати, що концепт ЗЛОЧИН в англійському художньому кримінальному наративі зазнає постійних трансформацій, зумовлених комплексом культурних, історичних та соціальних чинників. У класичному детективі XIX – початку XX століття злочин здебільшого інтерпретується як інтелектуальна загадка, яка підлягає раціональному розкриттю та відновленню суспільного порядку. Водночас література другої половини XX століття відображає глибші соціальні проблеми: злочин постає не лише як акт окремої особи, а як симптом системних конфліктів, нерівності та кризи цінностей.

Сучасні постмодерністські й транснаціональні трилери демонструють багатовимірність цього концепту, що поєднує правовий, етичний, психологічний та культурний виміри. Особливу роль відіграють нові соціокультурні контексти – глобалізація, постколоніальні процеси, розвиток цифрових технологій та екологічні виклики, які розширюють семантичне наповнення злочину: від індивідуальної провини до структурних наслідків глобальних криз.

Таким чином, аналіз показує, що еволюція концепту ЗЛОЧИН у художній кримінальній літературі є не лише художнім явищем, а й відображенням суспільних трансформацій, зміни моральних норм і культурних парадигм. Це свідчить про інтегровану природу кримінального наративу, що реагує на виклики часу й віддзеркалює ціннісні орієнтири кожної епохи.

Література:

1. Cambridge Elements. Crime Fiction and Ecology [Електронний ресурс]. Cambridge University Press, 2024. Режим доступу: <https://www.cambridge.org/core/elements/crime-fiction-and-ecology/0E0D2A3484A34CBF7D4304113D4BB405>
2. Моренець В. М. Поетика жанру детективу в контексті масової літератури. Київ: Либідь, 2012.
3. Chandler R. The Simple Art of Murder. Boston: Houghton Mifflin, 1950.
4. Wisker G. Crime Fiction: Crime, Justice and the Law in Popular Culture. Cambridge: Polity, 2005.
5. Rzepka C. J., Horsley L. (eds.). A Companion to Crime Fiction. Chichester: Wiley-Blackwell, 2010. 552 p. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://api.pageplace.de/preview/DT0400.9780429842436_A39126819/preview-9780429842436_A39126819.pdf
6. Chandler R. The Simple Art of Murder. Boston: Houghton Mifflin, 1950.
7. The Routledge Companion to Crime Fiction / ed. by Janice Allan, Jesper Gulddal, Stewart King, Andrew Pepper. – London ; New York : Routledge, 2020. – 432 p. – (Routledge Literature Companions). – ISBN 9780367335078.
8. Scaggs J. Crime Fiction. London: Routledge, 2005.
9. Бараннік О. І. Стилістика та поетика детективного тексту. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2016.

10. Light A. *Forever England: Femininity, Literature and Conservatism Between the Wars*. London: Routledge, 1991.
11. Williams R. *Culture and Society, 1780–1950*. New York: Columbia University Press, 198.
12. Gelder K. *Popular Fiction: The Logics and Practices of a Literary Field*. London: Routledge, 2004.
13. McDermid V. *The Wire in the Blood та інші твори*. London: HarperCollins, 1997.
14. Hannah S. *The Killings at Kingfisher Hill та інші твори*. London: HarperCollins, 2020.
15. French T. *In the Woods та інші твори*. New York: Viking Press, 2007.
16. Ковальчук Н. М. Художні особливості англomовної кримінальної літератури: стиль і композиція. Одеса: ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2020.
17. Eco U. *The Role of the Reader: Explorations in the Semiotics of Texts*. Bloomington: Indiana University Press, 1979.
18. Rzepka C. J., Horsley L. (eds.). *A Companion to Crime Fiction*. Chichester: Wiley-Blackwell, 2010. 552 p. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://api.pageplace.de/preview/DT0400.9780429842436_A39126819/preview-9780429842436_A39126819.pdf

Tasmasy O. The influence of cultural, historical and social factors on the transformation of the concept of crime in the fictional crime narrative

Summary. The research focuses on the influence of cultural, historical, and social factors on the transformation of the concept of CRIME in the English-language fictional crime narrative. It aims to identify the specific features of its representation across different literary periods – from the classical detective fiction of the 19th–20th centuries to contemporary postmodern thrillers. The article analyzes how changes in cultural paradigms, social practices, and moral values affect the artistic interpretation of crime, its motives, consequences, and figurative visualization. The research reveals the dynamics of the semantic development of the concept of CRIME, reflecting the evolution of social

consciousness and shifting perceptions of good and evil. Special attention is given to the evolution of the sociocultural context that determines the perception of crime in different historical periods: from the Victorian understanding of crime as a moral deviation subject to punishment to the modern view of it as a complex moral and philosophical phenomenon that challenges the boundary between guilt and responsibility. Using the works of Agatha Christie, Raymond Chandler, Dashiell Hammett, Gillian Flynn, Stuart MacBride, Sophie Hannah, and other authors, the study examines how the English-language crime narrative reflects society's ethical fluctuations, the development of justice institutions, and the transformation of ideas about the nature of evil. The study emphasizes the analysis of the evolving semantic content of the concept of CRIME, traced through the shift in its core connotations – from a concrete act of law violation to a metaphorical symbol of resistance or an expression of internal moral conflict. It is noted that the artistic interpretation of crime in the English-language crime narrative illustrates not only the gradual transformation of the genre itself, but also deep cultural and philosophical shifts caused by the re-evaluation of notions of good and evil, norm and deviation, moral choice and personal responsibility. The findings contribute to a deeper understanding of the evolution of the crime narrative as a dynamic system, in which the artistic image of crime serves as an indicator of social consciousness, moral dilemmas, and the value priorities of a particular historical epoch.

Key words: concept of crime, crime narrative, postmodern thriller, transformation of crime, cultural and historical factors.

Дата першого надходження статті до видання: 19.02.2026
 Дата прийняття статті до друку після рецензування: 16.03.2026
 Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.04.2026